

سبک زندگی در گفتمان سنت و مدرنیته

مسعود آذربایجانی

سید حسین شرف الدین

احمد حسین شریفی

محمد تقی فعّالی

پیش‌گفتار • ۷

فصل اول • چستی سبک زندگی • ۱۱

نشست اول • تعریف سبک زندگی • ۱۳

نشست دوم • لوازم سبک زندگی • ۳۹

نشست سوم • مؤلفه‌ها و ویژگی‌های سبک زندگی • ۶۷

فصل دوم • عوامل سبک‌ساز و اولویت‌ها • ۹۷

نشست اول • عوامل سبک‌ساز (۱) • ۹۹

نشست دوم • عوامل سبک‌ساز (۲) • ۱۱۰

نشست سوم • اولویت‌بندی عوامل سبک‌ساز • ۱۳۵

فصل سوم • شیوه‌های تغییر و اصلاح سبک زندگی • ۱۵۵

نشست اول • ملاک‌های ارزیابی و الزامات اصلاح • ۱۵۷

نشست دوم • روش‌های نهادینه‌کردن سبک زندگی • ۱۶۴

نشست سوم • شیوه‌های اصلاح سبک زندگی • ۱۷۸

فصل چهارم • سنت و تجدد و رابطه آن با سبک زندگی • ۱۹۳

نشست اول • چیستی سنت و تجدد (۱) • ۱۹۵

نشست دوم • چیستی سنت و تجدد (۲) • ۲۱۵

نشست سوم • رابطه سنت و تجدد با سبک زندگی • ۲۳۰

فصل پنجم • دنیای پست مدرن و سبک‌های زندگی • ۲۵۷

نشست اول • شاخص‌های پست مدرن • ۲۵۹

نشست دوم • جهان مدرن و سبک زندگی • ۲۸۸

سخن پایانی • ۳۱۰

پیش‌گفتار

سبک زندگی که بازتابی است از الگوهای رفتاری، نظام‌های ارزشی، کنش‌های روزمره و ترجیحات فرهنگی افراد و جوامع همواره در بستر گفتمان‌های غالب تاریخی و اجتماعی شکل گرفته و متحول شده است. در این میان، هر یک از گفتمان‌های سنت، مدرنیته و پست‌مدرنیته، با رویکردها و مفروضات معرفت‌شناختی خاص، تعاریف متمایزی از هستی انسانی، نظم اجتماعی و سبک زندگی ارائه داده‌اند. گفتمان سنت بر پایه هنجارهای دینی، عرفی و جمع‌محور، سبک زندگی را در چارچوب ارزش‌های ثابت و پایدار تعریف می‌کند که استمرار و ثبات اجتماعی را هدف قرار می‌دهد. مدرنیته با تأکید بر عقلانیت ابزاری، فردگرایی و پیشرفت‌گرایی، نوعی بازسازی بنیادین را در سبک زندگی پدید می‌آورد که متکی بر علم، تکنولوژی و خودآگاهی فردی است. پست‌مدرنیته با نفی کلان‌روایت‌ها، سیالیت هویتی و کثرت‌گرایی فرهنگی، شکل‌هایی از سبک زندگی را پیش می‌نهد که بر عدم قطعیت، چندگانگی و انتخاب آزادانه فرد در عرصه‌های مختلف زندگی استوار است. بررسی تحلیلی این سه گفتمان نه تنها امکان فهم عمیق‌تر از تحولات سبک زندگی را فراهم می‌آورد، بلکه می‌تواند به درک چالش‌های فرهنگی و اجتماعی در جوامع معاصر یاری رساند.

این اثر با نگاهی نسبتاً جامع و بینارشته‌ای به پدیده سبک زندگی در قالب پنج فصل تدوین شده است. در فصل نخست که به واکاوی مبانی مفهومی و نظری سبک زندگی اختصاص دارد، ابتدا برداشت‌های گوناگون از این مفهوم بررسی شده و تلاشی منسجم برای ارائه تعریفی جامع و کارآمد از آن صورت پذیرفته است. پس از آن، پیش‌زمینه‌ها و عوامل شکل‌دهنده سبک زندگی -از جمله نظام‌های ارزشی، ساختارهای فرهنگی و جهان‌بینی‌های گوناگون- با دقتی نظری تحلیل شده‌اند. همچنین ابعاد مختلف این مفهوم، همچون الگوهای رفتاری ماندگار و نقش آن در شکل‌گیری هویت فردی و جمعی و کارکردهای نمادین آن، تبیین شده است. در مجموع این فصل چارچوبی نظری برای درکی ژرف از ماهیت سبک زندگی فراهم می‌آورد.

مبحث محوری فصل دوم تمرکز بر عوامل مؤثر در تکوین سبک زندگی و نحوه تعامل این عوامل با یکدیگر است. در خلال مباحث، طیفی از متغیرهای تأثیرگذار شناسایی و در دو دسته اصلی «عوامل عینی» و «مؤلفه‌های معرفتی» بررسی شده‌اند. دسته نخست شامل عواملی چون وراثت، شرایط زیست‌محیطی، انتخاب‌های فردی و تأثیرات کلان‌متافیزیکی است و دسته دوم ناظر به ابعاد زیست‌شناختی - پزشکی، روان‌شناختی - تربیتی، جامعه‌شناختی - سیاسی و الاهیاتی - اخلاقی. افزون بر این، عناصر دیگری همچون ساختارهای فرهنگی، نهادهای اجتماعی، پویایی‌های میان‌فرهنگی، ویژگی‌های ذاتی انسان، نیازهای فردی و جمعی، موقعیت‌های جغرافیایی و اقلیمی، الگوهای روان‌شناختی و تأثیر گروه‌های مرجع در شکل‌گیری سبک زندگی به تفصیل تحلیل شده‌اند. در پایان این فصل، جایگاه و میزان تأثیرگذاری هر یک از این عوامل در فرایند تکوین سبک زندگی ارزیابی شده است.

در فصل سوم، راهبردها و شیوه‌های بهبود و اصلاح سبک زندگی بررسی

می‌شوند. این بخش متکفل تبیین معیارهای سنجش این پدیده و الزامات بازیابی آن است. سپس سازکارهای نهادینه‌سازی سبک زندگی با تأکید بر نقش نهادهای فرهنگی، آموزشی و رسانه‌ای، در چارچوبی تحلیلی واکاوی شده است. همچنین مجموعه‌ای از راهکارهای عملی برای تغییر و اصلاح سبک زندگی - از جمله تحول در الگوهای رفتاری، تقویت باورها و ارزش‌های سازنده و ایجاد زیرساخت‌های حمایتی - مطرح شده است.

فصل چهارم به بررسی ابعاد گوناگون تقابل و تعامل میان سنت با مدرنیته در شکل‌گیری سبک زندگی اختصاص دارد. در این بخش، از سویی چیستی سنت و تجدد و از سوی دیگر، ویژگی‌های اساسی هر یک از این دو مفهوم واکاوی و تشریح شده است. سپس با بررسی نسبت میان سنت و تجدد با سبک زندگی از منظرهای مختلف نشان داده شده است که چگونه این دو مقوله بر الگوهای رفتاری، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی تأثیر می‌گذارند. در پایان نیز ویژگی‌های محوری دوران مدرنیته شمرده شده است.

محور فصل پنجم تبیین اجمالی پست مدرنیسم و بازتاب آن در ساحت سبک زندگی است. در ابتدای این فصل، ضمن اشاره‌ای کوتاه به پیشینه تاریخی این جریان، پست مدرنیسم واکنشی نقادانه و ساختارشکنانه به مبانی فکری، فرهنگی و اجتماعی مدرنیته معرفی شده است. سپس مفهوم پست مدرنیسم تبیین و از آن بسان منظومه‌ای فکری یاد شده است که سلب مشروعیت از روایت‌های کلان، انکار قطعیت‌های معرفتی، تأکید بر تکثر و نفی مرکزیت معنا از ویژگی‌های اصلی آن به شمار می‌رود. در ادامه از شاخص‌های بنیادین این جریان - مانند سیالیت هویت، غلبه منطق مصرف بر تولید، زوال مرجعیت‌های سنتی و سلطه تصویر و رسانه در شکل‌دهی به تجربه زیسته افراد - سخن به میان آمده است. در بخش پایانی نیز اشاره‌ای گذرا به نسبت پست مدرنیسم با سبک زندگی شده است.

این اثر حاصل سلسله گفت وگوها، مباحثات علمی و تأملات انتقادی جمعی از اندیشمندان برجسته حوزه دین، فلسفه و علوم انسانی در سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۱ است: حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدتقی فعالی، استاد فلسفه، عرفان و سبک زندگی اسلامی و غربی، با تجربه‌ای عمیق در مطالعات سبک زندگی معنوی؛ حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر مسعود آذریابیجانی، استاد روان‌شناسی اسلامی و از چهره‌های برجسته در پیوند میان روان‌شناسی، اخلاق و دین؛ حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر احمدحسین شریفی، استاد حوزه فلسفه اخلاق و کلام جدید و از اندیشه‌ورزان سبک زندگی اسلامی؛ دکتر سید حسین شرف‌الدین، استاد جامعه‌شناسی و اندیشه‌ورز در عرصه دین و فرهنگ با تمرکز بر تحولات اجتماعی و زیست فرهنگی معاصر. هر یک از این صاحب‌نظران با تکیه بر تخصص خود و با رویکردی تحلیلی، انتقادی و در عین حال متعهد به مبانی بومی، سهمی مؤثر در شکل‌گیری و غنای مباحث این مجموعه داشته است.

آنچه در این پنج فصل مطرح شده، ترسیم منظری نسبتاً جامع از سبک زندگی در پیوند با بنیان‌های مفهومی، عوامل شکل‌دهنده، راهبردهای اصلاح و تعامل آن با جریان‌های کلان فکری و تاریخی است. از تبیین مفاهیم پایه تا بررسی نسبت آن با سنت، مدرنیته و پست‌مدرنیسم تلاش بر آن بوده که تصویری چندبعدی و منسجم از این پدیده پیچیده به دست داده شود. در این تصویر، سبک زندگی نه مقوله‌ای ایستا و بسته، بل عرصه‌ای پویا، سیال و در حال بازتعریف مداوم است که تحت تأثیر تحولات فناوریانه، فرهنگی و زیست‌محیطی، همواره در حال دگرگونی است. مباحث این اثر دعوتی است به تأملی پیوسته و گفت‌وگویی گشوده برای فهم ژرف‌تر و بازاندیشی خلاقانه در باب شیوه‌های زیستن انسان معاصر.